

VÝZNAMNÁ POLITICKÁ DEKLARACE A NADCHÁZEJÍCÍ 10. HODNOTÍCÍ KONFERENCE SMLOUVY NPT

MIROSLAV TŮMA

SHRnutí A DOPORUČENÍ

Ve dnech 27. 4.–22. 5. 2020 se v sídle OSN v New Yorku uskutečnil jubilejní 10. hodnotící konference Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT). Význam jejího konání zvyrazňuje, kromě vyostřené bezpečnostní situace v důsledku postupného rozpadu americko-ruského kontrolně-zbrojního systému a narůstání hrozby závodů v jaderném zbrojení, i letošní 50. výročí vstupu této významné smlouvy v platnost.

K nadcházejícímu zasedání přijalo v únoru 2020 15 ministrů zahraničních věcí z nejaderných členských států NPT, sdružených v rámci Stockholmské iniciativy za jaderné odzbrojení, politickou deklaraci s přílohou. Dokument především vyzývá všechny účastnické země NPT k projednání a přijetí některých opatření uvedených v příloze k dosažení pokroku v jaderném odzbrojování. Seznam navrhaných postupných kroků, tzv. stepping

stones, nemá vyčerpávající charakter. Jejich realizace by však podle autorů deklarace mohla přispět k odvrácení nebezpečného vývoje bezpečnostní situace a k postupné realizaci všeobecně podporované vize vytvoření světa bez jaderných zbraní.

Výzva deklarace ve vztahu k nutnosti plnění všech v minulosti přijatých závazků přímo souvisí s neplněním odzbrojovacích smluvních závazků z hodnotících konferencí pěti tzv. deklarovanými jadernými mocnostmi (ČLR, Francie, Ruská federace, Velká Británie, USA). Pokračování v modernizaci jaderných hlav a jejich nosičů, což tyto země zdůvodňují koncepcí jaderného odstrašování, je jednou z hlavních příčin odlišného přístupu většiny nejaderných členských států NPT k celkovému způsobu řešení problematiky jaderného odzbrojování.

SMLOUVA NPT A HODNOTÍCÍ PROCES

Smlouva o nešíření jaderných zbraní (dále smlouva NPT) byla předložena k podpisu v r. 1968 a v platnost vstoupila v r. 1970. Z hlediska vlastnictví jaderných zbraní jsou členské země smluvně rozděleny do dvou skupin. První tvoří většina nejaderných států smluvně se zavazujících nikdy nevyvíjet a nevlastnit jaderné zbraně. Ve druhé je pět tzv. deklarovaných jaderných zemí, tj. stálých členů Rady bezpečnosti OSN (Čína, Francie, Ruská federace, Velká Británie a USA), které mají legitimní smluvní oprávnění vlastnit jaderné zbraně s odůvodněním uskutečnění zkoušek těchto zbraní před 1. 1. 1967. Smlouva má v současné době téměř univerzální účast okolo 190 zemí. Z devíti jaderných zemí nejsou jejími členy Indie, Pákistán, Izrael a KLDR.

Strukturu smlouvy NPT, označované za základ neproliferačního režimu, tvoří vzájemně propojené tři pilíře, tj. nešíření jaderných zbraní, mírové využívání jaderné energie a jaderné odzbrojení. Jaderně-odzbrojovací ustanovení, platné pro všechny smluvní strany, je obsaženo, kromě částečné zmínky v preambulární části, pouze v článku č. VI. Jeho vágní znění však neobsahuje žádný časový harmonogram pro eliminaci jaderných zbraní a ani nestanoví další konkrétní povinnosti jaderným zemím k dosažení uvedeného cíle. Zbývající smluvní články se zabývají především problematikou nešíření jaderných zbraní a částečně mírovým využíváním jaderné energie, včetně zárukových ověřovacích úkolů Mezinárodní agentury pro atomovou energii (MAAE). Smlouva měla velký význam pro sjednání *Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek* (CTBT) z r. 1996, která však dosud nevstoupila v platnost. Ocenění zaslouží i její podíl na vytváření bezjaderných zón.

V pětiletých intervalech se konají smluvní hodnotící konference, jež v případě konsenzu přijímají závěrečnou zprávu stanovující úkoly na další období. Pět výše uvedených deklarovaných jaderných zemí neplní většinu svých odzbrojovacích závazků vyplývajících ze smluvního znění (viz kap. VI) a konsenzuálně přijatých závěrečných zpráv hodnotících konferencí, zejména z let 2000 a 2010.

Bezprostředním důvodem neúspěchu poslední 9. hodnotící konference NPT v r. 2015 bylo nedosažení shody na textu závěrečné zprávy. Odmítavé stanovisko USA, Kanady a Velké Británie se týkalo znění ustanovení vztahujícího se ke svolání konference o vytvoření zóny bez jaderných zbraní a dalších zbraní hromadného ničení na Blízkém východě.

POLITICKÁ DEKLARACE S PŘÍLOHOU

Politickou deklaraci s přílohou, nazvanou *Dosažením pokroku v jaderném odzbrojování zabezpečujeme naši budoucnost* (*Advancing Nuclear Disarmament, Securing Our Future*), přijali 25. 2. 2020 v Berlíně ministři zahraničních věcí patnácti zemí sdružených v prestižní *Stockholmské iniciativě za jaderné odzbrojení*. Jedná se

o nejaderné členské státy NPT, jejichž složení bylo vedeno snahou o přibližně vyvážené geografické zastoupení. Skupinu tvoří několik aliančních a unijních zemí (Kanada, Německo, Finsko, Nizozemsko, Španělsko, Švédsko a Norsko), neutrální státy (kromě již zmíněného Švédska také Švýcarsko), členské země bezjaderných zón (Argentina, Kazachstán a Nový Zéland) a dále Indonésie, Jordánsko, Japonsko a Jižní Korea.

POLITICKÁ DEKLARACE

Autoři v deklaraci potvrdili jednoznačnou podporu smlouvě NPT a jejím výše zmíněným vzájemně posilujícím třem principům. Vyjádřili současně odhodlání smlouvu NPT posílit v souvislosti se znepokojivým vývojem charakterizovaným rozpadem kontrolně-zbrojní struktury, stále napjatějšími vztahy mezi státy a riziky vyplývajícími z nových zbraňových technologií. Zdůraznili současně platnost v minulosti přijatých závazků a nutnost jejich plnění v zájmu humanity a k zabránění opětového použití jaderných zbraní.

Za jeden z hlavních současných úkolů označili nutnost snížení jaderných rizik. K naplnění tohoto úkolu vyzvali jaderné státy k maximální transparentnosti o jejich jaderných arzenálech a k deklarování jejich omezení na nejvyšší politické úrovni. Jaderné země by také měly projednat a přijmout praktická opatření ke snížení úlohy jaderných zbraní v bezpečnostní a obranné politice. Všechny státy by se rovněž měly zdržet zapojení do nových zbrojních závodů.

Ministři dále potvrdili pevnou závaznost svých zemí k usnadnění takového úsilí a podporu znovuobnovení důvěry a zlepšení prostředí k dosažení reálného pokroku v jaderném odzbrojování. Ocenili také podněty pro dialog mezi jadernými státy v rámci formátu tzv. P5, tj. stálých členů Rady bezpečnosti OSN, a vyzvali k přijetí konkrétních výsledků P5 před konáním konference a v jejím průběhu. Za povzbuzující aktivitu označili uskutečnění prvního jednání konference o vytvoření zóny bez jaderných zbraní a dalších zbraní hromadného ničení na Blízkém východě. Svoji angažovanost v oblasti řešení regionálních proliferačních výzev dále dokumentovali podporou dosažení úplné, ověřitelné a nezvratné denuklearizace KLDR a zdůrazněním důležitosti zachování a úplné realizace tzv. íránské jaderné dohody (JCPOA) z r. 2015.

Ministři dále podpořili výchovu v oblasti jaderného odzbrojení a nešíření a umožnění mladé generaci formovat budoucí vývoj ve prospěch dosažení jaderně-odzbrojovacího cíle. Vyjádřili také respekt vůči komunitám postiženým použitím či zkouškami jaderných zbraní a podpořili zajištění úplné a efektivní účasti žen a integrace genderových perspektiv v jaderném odzbrojování. Zmínili rovněž ochotu spolupracovat v oblasti širokého spektra jaderných otázek a výzev, včetně mírového využívání jaderné energie a jaderně-proliferačních rizik.

PŘÍLOHA – POSTUPNÉ KROKY K DOSAŽENÍ POKROKU V JADERNÉM ODZBROJOVÁNÍ (STEPPING STONES FOR ADVANCING NUCLEAR DISARMAMENT)

Navrhovaných 22 opatření, charakterizovaných autory jako krátkodobé, dosažitelné a smysluplné aktivity, má podle svého obsahu vybrané adresáty. Zahrnují jednak všechny státy, tj. včetně nečlenských zemí NPT, dále jaderné státy smlouvy NPT, všechny členské země NPT a v neposlední řadě všechny země vlastníci jaderné zbraně a státy s mírovými jadernými kapacitami. Pouze v jednom případě se příloha jmenovitě obrací na USA a Ruskou federaci, a to s výzvou k prodloužení platnosti poslední kontrolně-zbrojní smlouvy New START a k zahájení jednání o jejím možném rozšíření.

Nejvíce opatření je adresováno jaderným státům. Zahrnují např. uznání potřeby zajistit, že jaderné zbraně nikdy nebudou znovu použity, a dosáhnout pokroku v jaderném odzbrojení, snížit jaderné arzenály a přispět k dosažení kontrolně-zbrojních ujednání o nové generaci zbraňových systémů. Jaderné státy by také měly přijmout praktická opatření k snížení úlohy jaderných zbraní ve vojenských doktrínách, posílit kolektivně nebo individuálně negativní bezpečnostní záruky, zlepšit nebo vytvořit vzájemný systém krizového spojení, např. vytvářením tzv. horkých linek nebo středisek pro snížení rizika a další.

Všechny státy by dále měly věnovat úsilí vytváření bezjaderných zón ve všech světových regionech na základě ujednání svobodně přijatých regionálními zeměmi, včetně blízkovýchodní zóny, dodržování moratorií na zkoušky jaderných zbraní a v této souvislosti by měly podpořit vstup *Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek (CTBT)* v platnost. Další doporučení se týkají plnění moratorií na výrobu štěpných materiálů pro vojenské účely, podpory probíhajícím mnohostranným iniciativám, které se zabývají vývojem jaderně-odzbrojovacích ověřovacích kapacit, a angažovanosti ve vztahu k mladé generaci prostřednictvím dialogových programů, odborného vedení, pracovních stáží, postgraduálních stipendií apod. Širšímu povědomí o jaderné problematice by podle autorů prospěly návštěvy a dialog s komunitami postiženými důsledky použití a zkoušek s jadernými zbraněmi.

ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ

- Průběh a zejména výsledek nadcházející 10. hodnotící konference smlouvy NPT do určité míry předurčí další osud *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* (NPT), především z hlediska její prestiže a významu v rámci úsilí o dosažení pokroku v jaderném odzbrojení.
- Navrhovaná forma postupných kroků k dosažení pokroku v jaderném odzbrojení je, na rozdíl od prosazovaných radikálnějších opatření stoupenců *Smlouvy o zákazu jaderných zbraní* (TPNW) z r. 2017, plně v souladu s deklarovaným přístupem všech jaderných zemí a jejich nejaderných aliančních a partnerských států.
- Vzhledem k důležitosti obsahu a významu politické deklarace a její přílohy by Česká republika měla na jednání hodnotící konference dokument jednoznačně podpořit a připojit se k iniciativám na prosazení realizace navrhovaných opatření.
- Česká republika může v tomto kontextu mimo rozšíření vlastního zapojení také nabídnout svou pomoc s identifikováním vhodných projektů na místě či zkušenosti z jednání s místními partnery.

Miroslav Tůma je seniorní spolupracovník
Ústavu mezinárodních vztahů